

HERCZEG JÁNOS:

Jákov Ignyátovics

1838-ban egy szerbiai költő; Szima Milutinovics-Szarajlija járt Budán. Csak átutazóban volt, Lipcséből hazafelé tartva, ahol a második szerb felkelés történetét helyezte sajtó alá Milos fejedelem megbízásából. Ugy látszik, nem volt túlságosan sietős a dolga, jól érezte magát a magyar fővárosban, amely abban az időben a szerb nép szellemi életének is központja volt, mert huzamosabb ideig ott maradt, még meg is nősült. A budai intelligencia nagy szeretettel fogadta, a szerb egyetemi ifjúság pedig Szerbia legnagyobb élő költőjét ünnepelte benne és a Sas-hegyen meg is koszorúzta. Az az ellenállhatatlan hatás, melyet ez a kissé garabonciás, örökké vándorló költő gyakorolt a fiatalabb nemzedékre a maga személyes varázsával, egy szentendrei fiút is megigézett.

A »Szerbszki Národni Liszt« valamelyik 1838-as számában egy óda jelent meg, amelyben Jákov Ignyátovics, »a tizennégy éves szerb fiú« köszöntötte a kötőt. S a fiatal Ignyátovics ezzel a versével visszavonhatatlanul belépett a szerb irodalmi életbe. A vers, persze, nem nagyigényű, egy latinul tanuló diák gondos munkája, iskolai példákön csiszolt alkalmi költemény. Mégis ez az ifjúkori vers jelölte ki útját az életben.

Még ugyanebben az évben megismerkedik Milován Vidákoviccsal, az első szerb regényíróval, aki akkor már öreg ember volt, kis pesti hónapos szobában lakott, diákokat tanítgatott, és romantikus történeteket foglalt regényeinek meglehetősen laza keretébe. De abban az időben mégis ő volt Pesten az az irodalmi egyéniség, aki köré a szerb szellemi élet emberei csoportosultak. Az ifjú Ignyátovicsnak is tanítója volt.

De ez a korai találkozása az irodalommal, ismerkedése és barátsága a »legnagyobb« szerb költővel és az első szerb regényíróval, ha pályáját meg is határozta, de fejlődését, jellemét semmiben sem befolyásolta. Nem ezek voltak a mesterei, bár tőlük kapta a bátorítást, ők ütötték az irodalom lovagjává akkor, amikor jóformán még semmit sem írt, hiszen gyermek volt. Tőlük tanulta még az alkotás szabadságát, a minden gátlás nélkül való ábrázolást, a közlés teljes kötetlenségét.

Ifjúkori verseiből az utókorra semmi sem maradt. A Milutinovics-hoz írt költeményén kívül nem is jelent meg egy sem, s huszonöt éves koráig egy Ráckevéről írott útirajzán, Dusan cárról szóló époszán kívül nem is írt semmit. Az életre készült, viharos, hányatott életére a szerb szellemi élet izgalmas légkörében és a magyar iskolákban.

Huszonhárom éves korában végzett jogász, de közben már huszár is volt, aztán Budapesten bojtárkodik, majd szülővárosába, Szentendrére

megy, hogy ügyvédi irodát nyisson. Jómódú családja a polgári élet biztos formáját próbálja előkészíteni a számára, de a fiatal ügyvéd »nem akar együtt üvöltöni a farkasokkal. Tiszta akar maradni és becsületes, ideálista, a szegények és elesettek védelmezője, a gyengék pártfogója s az igazság papja«. Ebben, a nemes erényekre törekvő hangulatában érte az 1848-as forradalom kitörése.

Március 13-án a Petőfi köré gyülekezett ifjúság és a rákosi vásár parasztsága megteremti a magyar főváros forradalmi hangulatát. Azokban a napokban a Thökölyánumban szerb népgyűlést hívnak össze, amelyen 83 község képviselteti magát. A magyar forradalmi bizottság képviselőiben báró Nyári Pál üdvözli a szerbeket, az egybegyűltek nevében Ignjátovics tart választásbeszédet. Mindkét beszéd a népek testvériségét hangsúlyozza »a nagy és szabad Hunniában«. A szerb községek hűségnyilatkozatokat küldenek a magyar kormánynak. De, amikor jogaik törvénybe iktatását követelik, amikor április 8-án a pozsonyi diétán Kossuth fogadja az újvidéki szerbek küldöttségét, akik önkormányzati követelésüket, s a szerb nyelv zavartalan használatának biztosítására vonatkozó kérésüket közlik, Kossuth kijelenti, hogy csupán a magyar nyelv egyesítheti az ország népeit. A küldöttség ennek ellenére is egyezkedni próbált, bár Kossuth fölényesen kijelenti, hogy: »Az ügyet csak kard intézheti el«.

Erre már, nemcsak a szerb értelmiség, hanem a nép körében is magyarellenes hangulat kezd kialakulni. Ezt a hangulatot Rajacsics pátriárka Bécs szolgálatába állítja, Miletics Szvetozár, mint az ifjúság vezére szintén csatlakozik a magyarellenes táborhoz, s a Bécs által ígért autonóm szerb Vajdaság, elfordítja a szerbeket a független Magyarországért folyó küzdelemről. Kossuth, talán belátva hibáját, Csernovics Péter temesvári főispánt küldi a szerbekhez, hogy megnyugtassa őket, s valamilyen megegyezést teremtsen. Csernovics titkárául a kormány Ignjátovicsot nevezte ki. A kísérlet azonban kudarcot vallott. A kormánybiztos főispán visszatért Pestre, Ignjátovics azonban Karlócán maradt. Azokban a napokban tartották meg ott a szerbek nemzeti kongresszusát, s a feszült, magyarellenes hangulatban Ignjátovics nem riadt vissza attól, hogy Bécs-ellenes és magyarbarát beszédet tartson, bár ugyanakkor Rajacsics lapját, a Vjeszniket szerkeszti. Az elkeseredett tömegben néhányan kirántották pisztolyaikat, karddal rohantak rá, majdnem agyonverték. Csak egy barátja ügyes közbelépése mentette meg a biztos haláltól. Beszéde miatt letartóztatják és börtönbe vetik, de hat hét múlva sikerült kiszabadulnia, aztán Szerbiába menekül.

Beograd tele volt a forradalom emigránsaival. A magyar szabadságharc leveretése után Kossuth felesége is Szerbián át menekült: a szerbek egyik hadvezére, Knityanin személyesen kísérte Alekszinácig, az akkori határig. Magában Szerbiában két pártra szakadt a közvélemény. A Vajdaságból odaszármazott szerbek osztrákbarátok voltak, a szerbiaiak viszont, Ilija Garasaninnal az élükön, nem sokat törődtek Ausztriával, s inkább a magyar függetlenségi törekvéseivel rokonszenveztek. Az utóbbiak lapjába írta Ignjátovics szenvedélyes hangú Bécsellenes cikkeit egészen a szabadságharc leveretéséig, amikor Beogradban is elviselhetetlen lett számára a helyzet. Arról, hogy haza menjen, szó sem lehetett, mert körözvényt adtak ki ellene. Szerbia belsejébe sem akart húzódni, hiszen ő ragaszkodott magyar állampolgárságához, Magyarországot a hazájának

tekintette, szerette Pestet, amely akkor már kezdett nagyvárossá fejlődni. Szerette szülőföldjét azt, a szerbek által lakott sávot a Duna és a budai hegyek között, örökre elszakadni attól nem akart. Négy sötét esztendő következett ezután az életében. Külföldre menekült, Nyugatra, de hogy tulajdonképpen hol volt és merre járt, azt soha sem sikerült kideríteni.

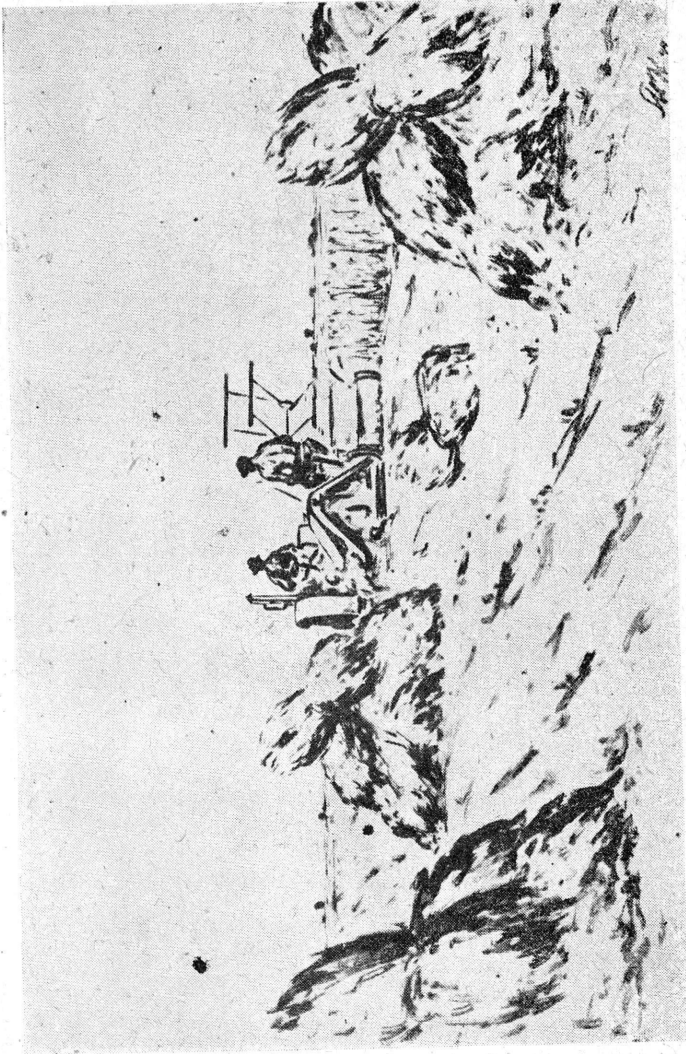
1853-ban csak »befolyásos körök közbelépésére« térhetett vissza Pestre. Ott dühöngött az abszolutizmus. Ignjátovics panaszkodik, hogy számos derék magyar barátját börtönbe vetették. Damjahichot, a szabadságharc leghősiesebben küzdő tábornokát, akire oly büszke volt szerb származása miatt, akire annyiszor hivatkozott, ha támadták — másik tizenkét társával Aradon kivégezték. Haynau kopói fáradhatatlanul üldözték a forradalom barátait, ezért a magyar közvélemény, a magyar nép akkor jobban gyűlölte Bécsset s jobban áhitotta szabadságát, mint valaha. Ignjátovicsnak állami szolgálatot kínáltak, de ő, aki igazi huszár volt, nem akar Bach-huszár lenni. A szerb diákokon kívül Kossuth híveivel barátkozik, résztvesz azokban a keserű, sírvavigadós mulatozásokban, amelyekben a cigány kuruc-dalokat muzsikál s a borgözös éjszakákban minduntalan felroppen Petőfi és Kossuth neve. Nem csoda, hogy újra a megbízhatatlanok közé sorozzák, és két ízben is házkutatást tartanak nála. De, hogy éltette-e ő is Kossuthot és Petőfit vagy csak az ívásban vett részt az rejtély.

De a szerbek akkor már nem haragszanak rá. Akik a legjobban hittek a császár ígéréteiben, hogy a Vajdaság önkormányzattal bíró szerb tartomány lesz, csalódottan mondják, hogy a »szerbek azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül« — az elnyomatást, az üldöztetést továbbra is. Már elfelejtették Ignjátovics szavait, amiért pár évvel ezelőtt még majdnem a fejét vették: »Miféle Vajdaság? Hagyjuk ezt, egyezünk meg inkább a magyarokkal, hogy az ő segítségükkel visszakapjuk régi területeinket, s hazatérhessünk oda, ahonnan elindultunk«. Nemsokága Miletics is nyíltan beismeri tévedését, és Ignjátovicsnak elnézik változatlan magyarbarátságát.

1854-ben a Matica Ignjátovicsra bízta a legtekintélyesebb szerb folyóirat, a Letopisz szerkesztését. Hiába szabadkozik, hogy magyar iskolákat végzett, hogy nincsen teljesen bírtokában a szerb irodalmi nyelvnek, Magyarországon abban az időben kevés a művelt szerb ember, kénytelen elvállalni a megtisztelő megbízatást.

Nem könnyű a dolga. A szerb közönség a nemzeti válság éveit éli, csalódott Bécsben, és még nem barátkozott meg a magyarokkal, már pedig az önálló szellemi életnek a gyújtó szikrát mégis csak a nemzeti eszmények iránti lelkesedés adja. S éppen ez a lelkesedés lohadt le a két áramlat közötti surlódásban. Kevés a szerb olvasó, író pedig úgyszólván nincsen. A szerkesztő csaknem maga kénytelen teleírni folyóiratát. Egyelőre még nem a szépíró szól belőle, elbeszélő hangját csak később találja meg, most történelmi tanulmányokat ír a szerb nép múltjáról, útmutató, nevelő, kritikai cikkeket, s a közönség gyógyíthatatlan közönyét támadja. »A mi irodalmunk olyan, mint az üvegházi téli kert, árt neki a szél és minden zord idő. Ezért tanítanunk kell egymást, el kell viselni a tanítást, mert ettől még igazán jóbarátok lehetünk«.

Igaz, hogy a bátorságot akkor ő, már inkább az irodalmon kívüleső területen, vidám kocsmái társaságban ápolgatta, a szerb ifjúság köré-

Milivoje Nikolić-jević: Aratás „24 rajz a faluból“ c. gyűjteményből

ben, akkoriban ehhez egy sápadt, törékeny fiatalember is tartozott, akit barátai tréfásan »Kis Jánosnak« hívtak, talán Berzsényi barátja után, s aki később Zmáj Jován Jovánovics néven, a század utolsó harmadában, mint a legnagyobb szerb költő szerepelt. Ez az ifjú társaság, a budai sváb vendéglőkben a korhelyek életét élte, hajnal felé nótaszóval tért haza a zegzugos tabáni utcákon, s vezére az ivásban és virtuskodásban egyaránt Jákov Ignjátovics, vagy egyszerűen »bruder Jásó« volt.

Akkor már elmúlt harminc éves, a polgári erkölcs nem nézte volna jó szemmel mulatózásait, melyekben nem ismert sem mértéket, sem határt. Ellenállhatatlanul vonzotta minden társaság, de különösen a nála alacsonyabb sorban lévőkkel szeretett mulatozni. Néha napokig nem ment haza, mesterlegényekkel járta a kocsmákat, vándorok menedékhelyén, herbergeken hált, cselédekkel táncolt, hogy aztán piszkosan és lerongyolódva térjen vissza diák-barátaival, s tiszta inget kérjen tőlük, vagy egy forintot szerény ebédre.

Kalandokban bővelkedő éjszakai életét Ignjátovics úgy látszik jól el tudta rejteni azok előtt, akik kifogást találhattak volna benne, mert abban az időben a szerb kormány is kitüntető megbízatással fordul feléje: felszólítja, hogy menjen Rómába és Velencébe, s kutassa fel a szerb vonatkozású dolgokat a levéltárakban. Munkájáért ötszáz forintot kínáltak neki, de kevesli ezt az összeget, s így nem megy Itáliában. Némi ellenszolgáltatás fejében azonban egy szakképzett magyar vándort küld a szerb kormányhoz, akinek az a feladata, hogy felneveljen egy szerb bányász-kádert.

A monarchiában megváltozott a politikai helyzet, az osztrákok veressége Solferinonál meggyorsította a bécsi abszolutizmus bukását. Magyarország ébredezni kezdett az alkotmányos élet, a szerb politika vezetői élükön Mileticcsel a magyarok barátságát keresik. Ilyen viszonyok között érthető, hogy Ignjátovics alakja ismét előtérbe került. Tulajdonképpen, ekkor kezdődött politikai pályája, amely annyi ellenségét szerzett neki, s ekkor vette igazán kezdetét irodalmi munkássága is, amelylyel viszont hosszú időre előkelő helyet biztosított magának a szerb irodalmi életben.

Első regénye, a »Gyuragy Brankovics«, történelmi regény. Talán Obernyik Károly ihlette meg, aki már húsz évvel előbb drámája hőségé tette ezt a tragikus alakot. De sajnos, Ignjátovicsnak ez az első regénye nélkülözi azokat az irodalmi kvalitásokat, melyek a magyar író munkáját hosszabb időre életképessé tették. Bizony a tárgyi és történelmi igazságot is nélkülözi, mert Ignjátovicsnak akkor az írással politikai célja volt. A szerb nemzethez való ragaszkodást akarta összeegyeztetni a magyar hazaszeretettel, sőt ennél többet, a szerb fajszeretetet a magyar hazafiassággal. Brankovicsot, annak életét, küzdelmét és bukását csak ürügynek tekintette, hogy csaknem a szerb sovinizta hangján zengedezzen dicsőhimnuszokat népéről, amelynek szerinte nincs párja az egész földtekén. Naív összehasonlításokat tesz szerbek és angolok, szerbek és franciák között, s a szerbek mindenütt és mindig lenyomják a mérleg serpenyőjét. A későbbi realista itt messze elvetette a súlykot, Brankovicsból olyan hadvezért csinált, akivel a világ egyetlen hadserege sem mert szembeszállni, mellé olyan katonaságot adott, amely Napoleón hadait is legyőzte volna.

Ilyen nacionalista túlzásoktól terhes a »Deli-Bakics« című regénye,

továbbá a »Manzor és Dzsemila«, a »Krv za rod« és a »Kraljevszka sznaha« című történelmi elbeszélése is. A szerb hősök magyar hősökkel együtt küzdenek, házasságra lépnek egymással, segítik egymást, mert milyen nemzetben is találna méltóbb társra ez a két nagyszerű, minden erénnyel megáldott nép?

Ignjátovicsnak ezt a túlzó nacionalista magatartását a kisebb igényű magyarországi szerb olvasó talán rokonszenvesnek tartotta, de a végletektől idegenkedő józan szerb bíráló elme megütközött rajta. Még késői életrajzírója, Szkerlic is értetlen mosollyal áll Ignjátovicsnak együgyűen gyermeteg nemzeti elfogultsága előtt.

A magyar olvasó azonban, aki ismeri a Petőfi után következő epigon korszakot a magyar irodalomban, tehát azt az időt, amelyben Ignjátovics élt, amelytől irodalmi ösztönzését kapta, nem lát ebben egyedülálló, egyéni túlzást. Azok a szabadságézmények, amelyek a magyar népet 48-ban zsarnokaival szembeállították, a forradalom leveretése után, a felszínes nacionalizmusban éltek ki magukat, mintha vigasztalásul nem maradt volna más, mint a beteges öndicséret. »Nemzeti nagylétünk« feltámadt a frázisokban és elárasztotta az akkori irodalom sokfelé ágazó, de sekélyes berkeit. Csoda-e, hogy ez a magyar környezetben felnőtt, magyar iskolákat járt, magyar irodalmi példákon nevelődött, huszáros virtusokban tetszelgő szerb író isten kalapjára bokrétául a magyar nép mellett a szerb népet is oda akarta tenni?

Ignjátovics, első műveiben meggyőződéssel sugározta ezeket a hamis fényeket népe multjára, szép hazugságaiban talán maga sem hitt, de szükségesnek tartotta azokat. A csalódott, a becsapott és félrevezetett szerb népet árvaságában illúziókkal akarta megajándékozni, ugyanúgy, mint urai a magyar népet: hogyha már minden odaveszett is, de megvan a dicsőséges mult, s abból hosszú ideig lehet ábrándokat szőni.

»A történelmi regényben az író — mondja — költői módon meséli el népének történetét, hogy az olvasó élvezetet találjon gyönyörű multjában, hogy szelleme ne lohadjon, hanem még magasabban szárnyaljon«.

Történelmi regényeiben és elbeszéléseiben a görög mintára alkotott hősök: ünnepélyesek, szenvedélyesek és patétikusak, ahogyan az már a történelmi hősök naiv irodalmi inkarnációihoz illik. Az író nem sokáig érzi jól magát ebben a mesterségesen feszes hangulatban, gyakran megfélemedezik magáról, s ilyenkor hősei is kizökkennek komor, ünnepélyes méltóságukból. Ha az imént még a biztos sorscsapást várták, a pusztulást, semmi sem zavarja őket abban, hogy így folytassák:

— Gyönyörű a kert, és gyönyörű az idő is — szólta a pátriárka.

— Nem lenne jó itt mindjárt megvacsorázni... — vágott a szavába Milica, — ha már oly szép itt?

Epikuroszai örömökben élvezetet találó természete nem bírta el sokáig az ünnepélyességet, a mesterkéeltséget. Amikor költői képzeletének magasan kellett volna szárnyalnia, a tragédia pattanásiáig feszült levegőjében, akkor ő váratlanul, de menthetetlenül zuhanni kezdett, s a hétköznapok talajáig meg sem állt. Olyankor neki eszébe jutott a »vacsora«, a zsíros, fűszeres konyhaszag, a budai kiskocsmák hangulata, ahol a napfényes, virágos udvaron feltűrt ingujjban kugliznak a szabómesterek, a lugasban pedig a ténsasszonyok kortyolgatják elégedetten habzó sörüket.

Szkerlic szerint, nyelve is egészen közönséges alpári nyelv volt. A középkori szerb fejedelmek szájába Ignjátovics minduntalan borbélyse-

gédék és vidéki kalaposnók szavait adta. Történetei unalmassak, elnyújtottak, látszik, hogy megrendelésre, folytatásos közlésre írta őket. Irodalmi szempontból mélyen alatta állnak Ignjátovics későbbi társadalmi regényeinek elbeszéléseinek. Talán azért is maradt két történelmi regénye befejezetlen, mert maga is unta őket.

Élete főművét, Milán Narandzsics című regényét is ebben az időben írta. Történelmi regényein és ezen a munkáján egyidőben dolgozott, de mintha nem ugyanaz az ember írta volna ezeket a műveket. Ignjátovics első társadalmi regényében egy szabad, fesztelen és közvetlen hangot talált meg, a maga igazi hangját, mert nem fantasztikus történetet, nem valószerűtlen alakokat, hanem a mindennapi életet írta életerős, okos figurákkal, akiket felváltva ajándékozott meg saját egyéniségének egyes vonásaival.

Milán Narandzsics szegény szabónak a fia, de még diák korában Pestre megy, egy gazdag úr szolgálatába áll s közben tovább tanul. Urának bizalmán kívül csakhamar elnyeri, a szakácsnő, Rézi kegyeit is, aki szerelmét pompás ételekkel és italokkal fizeti meg. A diák nem az a könnyelmű természet, aki csak élvezi az életet, és nem gondol a jövőre. Félrerakja garasait, kamatra ad ki pénzeket megszorult társainak, lassan megtollasodik »... ebéd után komótosan heverészek a dívánon, és várom a feketét, aztán, úgy estefelé Rézivel karonfogva elmegyünk sétálni». Ennek a gondtalan életnek ugyan hamar végeszakad, mert amikor gazdája rájön, hogy viszonya van Rézivel, mindkettőjüket kidobja. De Narandzsics már nem jön zavarba, kereskedni kezd, és továbbra is egyszerűen él.

A regény másik hőse, Brankó Orlics egészen másfajta természet. Tehetséges, ambiciózus álmodozó, nagy eszmékért felkésedik, sikere van a nőknél, de mégis boldogtalan, nem találja meg lelki nyugalmát, mert mindig többet vár, mint amennyit az élettől éppen kaphat. Milán és Brankó, persze, jóbarátok, hiszen ellentétes természetükkel kiegészítik egymást. Amikor beállnak a huszárok közé, Brankó előtt megnyílik az érvényesülés útja, Milán az ezredes csicskája lesz, bevágódik annak szakácsnőjéhez, Bábihoz, és él mint Marci Hevesen. Végül Brankó unja meg a dicsőséget, mert nem érvényesülhet úgy, ahogy szeretne, ott-hagyják hát a huszárságot, és felmennek Pestre.

Kalandos életük most már előkelőbb környezetben folytatódik, de nem kevésbé erkölcstelen körülmények között. Brankó meghódít egy gazdag, de idős hölgyet, aki minden jóval ellátja, amikor azonban szíve egy fiatal leány felé fordul, egyszerűen rátestálja az öregasszonyt Milánra. Az meg boldog, hogy ilyen könnyen, kéz alatt hozzájutott a gazdagsághoz, a jóléthez.

Ignjátovics, Milánban is Brankóban is önmagát írta meg: az ő ellentéteiben botladozó szertelen természetét. Az életet úgy kell venni, amilyen — erre tanította őt az ő életbölcssége, de egy hang minduntalan megszólalt benne, és a nemes erényekre figyelmeztette. Ki tehát róla, hogy ez a hang gyenge volt? Ezért aztán egész életén át úgy látta, hogy aki szépre, jóra, nemesre törekszik, annak csalódnia kell; az viszont, aki zavartalanul adja át magát az egyszerű örömeknek, mindig boldog marad.

Milán Narandzsics élete tele van eseményekkel, nyaktörő kalandokkal, s ha az író már kifogyott az ötletekből, előlről kezdi, hiszen az élet